

Към въпроса за художествената антропонимия в романа “Тютюн” на Димитър Димов

По случай 100-годишнината от
рождението на писателя

Руси Русев

On the Question of Literary Anthroponymy in Dimitar Dimov's Novel “Tjutjun” (“Tobacco”):
The paper discusses the way in which Dimitar Dimov chooses or creates personal names for the depicted characters in the novel “Tjutjun”. In this respect there are three basic groups of literary anthroponyms that can be found in the text. The author's use of personal names as a means of literary-aesthetic nomination is explored.

Key words: personal name, anthroponym, nomination, literary character, choose, create

ВЪВЕДЕНИЕ

Въпреки нестихващия интерес към творчеството на Димитър Димов и неговото проучване в различни аспекти все още езикът и стилът на този голям български художник на словото не е изучен в онази широта и дълбочина, с които би трябвало да се отличава филологическото изследване на всеки значим представител на една национална литература. Особен интерес с оглед на изясняване ролята на собствените имена на персонажите в изграждането на конкретните художествени образи представлява начинът, по който писателят е избирал или създавал съответните антропоними.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Димитър Димов не е споделял мисли относно подхода си към антропонимите като средства за художествено-естетическа номинация или поне на нас не са ни известни. Сведения за тази творческа дейност на белетриста получаваме от спомените на негови роднини, близки или познати. Ето какво твърди Надежда Велева, близка родственица на Д. Димов: *Димов е използвал много от имената в нашия род за героите си в “Тютюн”. Ирина се казва майка ми. Спасуна е вуйна ми. Елена, Мария и Зара са другите ми вуйни. Лила е братовчедка ми. Борис е брат ми. Димов обичаше баба Ирина. Тя не си харесваше името, а той ѝ казваше: “Лельо Ирино, много ти е хубаво името. То значи мир”* (цитирано по: Иванова 1981: 220 – 221). В казаното от Н. Велева се съдържат важни сведения за индивидуалния авторски маниер на Д. Димов при избора на антропоними за своите персонажи. Той е имал предпочитания към имената на роднини или хора, с които е общувал и наблюдавал отблизо. Следователно изборът на много от антропонимите в неговите романи е мотивиран и автобиографично. Същевременно този начин на избиране на имената е доказателство за творческия подход на писателя към антропонимната лексика. Научаваме, че Д. Димов е харесвал много личното име *Ирина*, но по-важно за нас в случая е разкриването на етимологията на антропонима от писателя, което говори за отношението му към вътрешната форма на избираните от него собствени имена. Лингвоестетическият анализ на повторното антропонимно назоваване в романа “Тютюн” показва, че Д. Димов използва преднамерено вътрешната форма на повечето собствени имена за постигане на определени художествено-естетически цели.

Собствените имена, употребени в посочения роман, обособяваме в три основни групи: 1. Измислени собствени имена, назоваващи персонажи, които имат прототипове; 2. Действителни собствени имена, с които са назовани персонажи, имащи прототипове; 3. Измислени собствени имена, избрани от съответната антропонимна система или създадени от автора по образец на съществуващи

антропонимни модели, с които се назовават литературните герои без идентифицирани прототипове.

Първа група собствени имена.

Ще се спрем на по-характерните според нас антропоними от тази група, а именно: фон Гайер, Лихтенфелд, Коен, Кнор, генерал Марков, Торосян, старият Барутчиев, младият Барутчиев, Костов, Ирина.

Прототиповете и съответно истинските имена на фон Гайер, Коен, д-р Кнор, генерал Марков и Костов са както следва: Курд Венкел – главен директор на “Реестма” за Балканите, Жак Асеов – крупен тютюнотърговец, д-р Д. Шнур – директор на немския концерн “Реестма”, генерал Радев, Кочо Апостолов – богат тютюнотърговец (Куюмджиев 1987: 169 – 187; Доспевска 1985: 196 – 199; Иванова 1981: 200 – 234).

Прототиповете на Барутчиеви са двамата братя Крум и Александър Чапрашикови – известни тютюнотърговци (вж. цитираната по-горе библиография). Интересен е паралелът между реалната фамилия и фамилията, която авторът дава на своите персонажи.

Фамилните имена **Барутчиев** и **Чапрашиков** са образувани от собствените прозвищни имена *Барутчията* и *Чапрашика* – първото – с наставката *-ев*, а второто – с наставката *-ов*. Първото прозвищно име назовава лицето по неговото занятие, а второто по неговите характерологични качества. Апелативните основи, от които са образувани прозвищните имена, са от турски произход. Срв.: барут (тур. *barut*) – *взривно вещество от сяра, селитра и въглищен прах* (Речник на чуждите думи 1970: 104); чапрашък, чапрашик (тур. *çarşaşık*) – *забъркан, побъркан* (пак там: 834). Ясно се вижда търсенето от Д. Димов сходство в лексикално-граматическата характеристика на фамилните имена, а също така и в тяхното звучене и асоциациите, които те извикват. И двете имена звучат гръмка и пораждат асоциации за сила, гордост, деловитост, независимост, пробивност, представителност и пр.

Прототипът на *Торосян* е известен тютюнотърговец от онова време – Таквор Такворян. Безспорна е звуковата близост между двата антропонима.

Прототип на барон Лихтенфелд е представителят на “Реестма” за България – граф Йоханес Лерхенфелд (Куюмджиев 1987: 179 – 180). Собственото име на прототипа е променено от Д. Димов, като е запазена звуковата близост между фамилните имена – *Еберхард Лихтенфелд*. Първоначално персонажът е бил назован с фамилното име *Лилиенфелд* (сп. Септември 1949), в чието звучене се долавят нотки на сладникавост. Вероятно това е била една от причините антропонимът по-късно да бъде променен на *Лихтенфелд*. Но за тази промяна е имало и друга, по-съществена причина. Фамилното име е трябвало да съответства на образа на персонажа, на неговия физически облик и духовна същност. Творческият подход на Д. Димов към антропонимната номинация може да бъде характеризирани с думите на Й. Йовков: *...когато се създава един художествен образ, трябва да се намери име, което най-добре изразява същността на лицето, да внушава най-пълно неговите духовни и физически черти. Албена не би била Албена, ако се наричаше Аблена* (Световни писатели за литературата 1975: 981).

В лексикално-граматичен план разглежданото собствено име представлява сложно съществително име, образувано от присъединяването на глагола *lichten* и нарицателното име *das Feld*. Глаголът *lichten* има следните значения: *разредявам* (гора и пр.); *оредявам*; *прояснява се* (Немско-български речник 1972: 286). Съществителното име *das Feld* означава 1. поле, нива; 2. бойно поле (Немско-български речник 1972: 161). Значението на апелативната основа на фамилното име **Лихтенфелд** може да се определи като “проясняващо се поле”. Първоначалната номинация на персонажа в авторската реч има характер на словесен портрет: *В това време на масата дойде тънък, висок мъж с малко плешива глава и свободни движения на човек, за когото барът представлява*

среда, в която се чувствава отлично (Димов, "Тютюн". Първа част 1967: 150). Особено внимание в този портрет заслужава словосъчетанието *малко плешива* глава, като се има предвид, че глаголът *lichten* в съчетанието *gelichtete Naare* означава "разредена, оредяла коса" (Немско-български речник 1965, Том 1: 860). Можем да предположим, че авторът съзнателно е търсил съответствието между антропонима и физическия портрет на своя герой.

Вече посочихме, че едно от значенията на съществителното име *das Feld* е "бойно поле". В съчетание с глагола *raumen* – *das Feldraumen* съществителното име означава "оттеглям се от бойното поле" (Немско-български речник 1972: 161). А конотативният признак "безскрупулен дезертър" е личностно характеризиращ в семантичната структура на конкретния художествен образ. Всички конотации, които получава антропонимът **Лихтенфелд** в художествения контекст на романа (*суетност, циничност, извратеност, нищожност; безделник, сноб, женкар, подкупен човек, безсрамен, грандоман, страхлив, себичен, подъл, без духовни интереси, безскрупулен дезертър*), естетически се нюансират като комични и безобразни. Те изразяват качества и характерологични черти на персонажа, разкриващи пълната морално-нравствена и духовна деградация на неговата личност. На равнището на цялостния и завършен текст името **Лихтенфелд** функционира като индивидуално-авторска метафора със значение: *безнравствен и безличен човек с опустошена душевност, подобна на равно, пусто, безплодно поле*.

В литературата, посветена на живота и творчеството на Д. Димов, за прототип на Ирина се посочва д-р Марена Колушева – хазайката на писателя от времето, когато той е живял в Пловдив. Личното име *Ирина* Д. Димов не е избрал веднага. Кр. Куюмджиев пише: *В откъса "Тютюн" (глава на роман), отпечатан в сп. "Септември", г.1, 1949 г., кн.7, Ирина е Вероника. Наистина името Вероника, което съдържа един далечен намек на лековатост и ирония, не би могло да издържи натоварването на един трагичен герой като Ирина и Д. Димов е постъпил много добре, като го е сменил. Но забележете: Вероника – Марена – Ирина. Звуквата близост е очевидна. Между Ирина и Марена е по-голяма. Името на Марена е звучало в съзнанието му и се е намесвало при избирането и на Вероника, и на Ирина (Куюмджиев 1987: 187).*

Втора група собствени имена.

Като примери, илюстриращи тази група собствени имена, ще посочим антропонимите *Буби, Джони, Стоичко Данкин и Виктор Ефимич*.

В своята книга "Познатият и непознатият Димитър Димов" Нели Доспевска пише: *В "Тютюн" виждаме известния тютюноотърговец Такворян (Торосян), генерал Радев (генерал Марков) – досега помня физиономията му, - Славе Константинов, чиято къща беше съвсем близо до нашата, така че често го виждах да излиза от нея; дори и дипломатът Буби Шопов, даден с истинското си име (подчертаното от нас – Р.Р.) и с малко странния си навик да носи копринени чорапи с жартуери" (Доспевска 1985: 196). В същата книга Н. Доспевска отбелязва още: *Ето например Виктор Ефимич – разказвача от "Шпионката" и прислужник на Костов. Това лице Димов е използвал два пъти. Изглежда, че с нещо му е направило впечатление, запазило се е в съзнанието му. Мишо ми е казал, че се е запознал с него в Бургас – не си спомням при какъв случай, нито как е протекло познанието им" (Доспевска 1985: 198). Изборът на собственото име на този персонаж, подобно на много други персонажи, не става веднага. В публикувания в сп. "Септември", г.1, 1949 г., кн.7 откъс от романа той е наречен с антропонима Иван Иванич. Срв: *Къщата се обслужваше от Иван Иванич със същото усърдие, както етаж на "Цар Освободител" в София (Септември 1949: 80).***

Иван Мицев твърди пред Екатерина Иванова: *Джони е истинско лице със същото име. Беше кръчмар във Ваксево" (Иванова 1985: 99). А дъщерята на*

истинския Джони (Георги Янакиев) заявява: *Вярно е, че в кръчмата до джамлъка към улицата седеше винаги Стоичко Данкин. Фамилията е същата, за малкото име не съм сигурна* (Иванова1985: 102).

Трета група собствени имена.

Няма да изброяваме имената, които се отнасят към тази група – те не са малко на брой и не това е важното. Ще посочим един пример на създаване на собствено име от Д. Димов, който е показателен за неговия творчески подход към назоваването на персонажите.

С антропонима **Аликс** в романа “Тютюн” е назовано гръцкото момиченце, което Костов иска да осинови. От направените справки за личното име установихме, че то не се среща в гръцката именна система. Ето защо приемахме, че това лично име е създадено от самия автор. Д. Димов е използвал за апелативна основа на антропонима гръцкото прилагателно *alikos* със значение *ален, яркочервен* (Гръцко-български речник 1960: 26). Писателят е създал име, което да съответства на физическия портрет на изобразяваното гръцко момиченце. Ето как Д. Димов етимологизира художествено вътрешната форма на антропонима: *Експертът вървеше бавно, уморен от жегата, и поглеждаше разсеяно от време на време едно малко червенокосо момиченце, което...(...) В тъмносините ѝ очи светеше природен ум, ведрина и неосъзнато игриво кокетство, а **ръждивочервената ѝ коса** наподобяваше цвета на милетска ваза.(...)... пронизаха изведнъж сърцето му чрез вълнение, което бяха пробудили сините очи и **ръждивата коса** на Аликс.(...) Детето с **ръждивочервената коса**...(Димов, “Тютюн”. Втора част 1967: 164, 166, 172, 320).*

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Разглеждането на антропонимната лексика в романа “Тютюн” от гледна точка на нейния избор и създаване дава възможност да се навлезе в творческата лаборатория на Димитър Димов, да се характеризира неговият подход към собствените имена като значими средства за моделиране на художествения свят, да се определят връзките и взаимоотношенията между реалната и поетическата антропонимна система.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Димов Д. Тютюн. Първа част. Събрани съчинения. Том трети. С., 1967.
- [2] Димов Д. Тютюн. Втора част. Събрани съчинения. Том четвърти. С., 1967.
- [3] Доспевска Н. Познатият и непознат Димитър Димов. С., 1985.
- [4] Иванова Ек. Страници от жизнения и творчески път на Димитър Димов. С., 1981.
- [5] Иванова Ек. Димитър Димов. Автор, време, герои. С., 1985.
- [6] Доспевска Н. Познатият и непознат Димитър Димов. С., 1985.
- [7] Куюмджиев Кр. Димитър Димов. Монография. С., 1987.
- [8] Немско-български речник (под ред. на Ян. Арнаудов). Том I. С., 1965
- [9] Немско-български речник (Г. Минкова, Л. Владова, Ст. Станчев). С., 1972 (трето издание).
- [10] Речник на чуждите думи в българския език (Ал. Милев, Й. Братков, Б. Николов). С., 1970 (трето преработено и допълнено издание).
- [11] Световни писатели за литературата. Том 2. С., 1975
- [12] сп. Септември, г. I, 1949, кн.7.

За контакти:

Доц. д-р Руси Русев, Катедра “Български език, литература и изкуства”, Русенски университет “Ангел Кънчев”, тел.: 082-888249, e-mail: rusev_rd@abv.bg

Докладът е рецензиран.